

УДК 811.111(07)

Чыныбаева А.Т.

К.Тыныстанов ат. БИМУ

АНГЛИС ТИЛИНДЕГИ УЧУР ЧАКТЫН ФОРМАСЫН (PRESENT INDEFINITE TENSE) ЖАНА АНЫ КЫРГЫЗ ТИЛДҮҮ АУДИТОРИЯДА ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

Бул макалада англис тилиндеги учур чактын формасы менен кыргыз тилиндеги учур чактын формасын салыштыруу менен, окшоштуктарын жана айырмачылыктарын билүү маселелери каралган.

Чет тилин кыргыз тилдүү аудиторияда окутуунун бирден-бир оор, чечилгис суроолорунун бири болуп англис тилинин грамматикасы жана эне тилинин спецификалык өзгөчөлүгүнүн эске алуусу саналат.

Англис тилинин чактык формалары – бул англис тилинин эң маанилүү бөлүгү, ансыз англис тилинде сүйлөй албайбыз, кепти түшүнө албайбыз, китеп окуй албайбыз, ошол эле учурда бул маанилүү эле эмес, англис тилинин грамматикасындагы эң оор тема. Анткени изилдөөлөр көрсөткөндөй, окуучулар, студенттер бул чактык форманы колдонууда көп каталарды кетиришет.

Ушул суроонун оордугуна карабастан, бизде бул проблемага арналган атайын китептер жокко эсе.

Бул проблеманын негизги маселелери болуп төмөнкүлөр эсептелинет:

1) Окуучуларга англис тилинин чактык формаларын үйрөтүүдө эне тилинин ролун аныктоо.

2) Кыргыз тилдүү аудиторияда англис тилин үйрөтүүдө «салыштыруу» стратегиясын колдонуу.

Азыркы убакта окуу жайларынын алдына койгон максаты болуп окуучуларды англис тилинде туура айтууга, сүйлөөгө үйрөтүү эсептелинет, ошондуктан методисттер, мугалимдер ушул оор, маанилүү проблеманы чечүү үчүн ар кандай методдорду, ыкмаларды издеп келишет. Психологияда кубулуштун бардыгы салыштыруу аркылуу билинет деп айтылат, предметтерди салыштыруу аркылуу гана нерселерди айырмалай алабыз, окшоштугун биле алабыз. К.Д.Ушинский мындай деп айткан: “Все в мире мы познаем не иначе, как через сравнение”. Салыштыруу дидактикада негизги ыкма болуп саналат, анткени окуучулар салыштыруу аркылуу гана өтүлгөн тема менен жаңы теманы жакшы, терең түшүнө алышат.

Чет тилин окутуу борборунун методисттери да «салыштырууну» окутуунун бирден-бир эффективдүү методу (ыкмасы) деп эсептешет. Ошондуктан чет тилин жетишээрлик түрдө үйрөнүү үчүн салыштырууну эне тили менен бирдикте жүргүзүш керек. Үйрөнүүчү чет тилин үйрөнүүдө бул эки тилди салыштыруу менен окшоштуктарын жана айырмачылыктарын даана баалай алат. Бир жагынан, англис жана кыргыз тилдери тилдин ар түрдүү группаларына карайт жана грамматикалык түзүлүшү жагынан да бири-биринен айырмаланып турат.

Үйрөтүлүп жаткан чет тили менен эне тилинин өзгөчөлүктөрүн салыштыруунун ролу жөнүндө карап көрөлү. Бул проблеманын негизинде төмөндөгүдөй суроолор келип чыгат.

1) Эгерде эки тилдин грамматикалык өзгөчөлүктөрү формасы, мааниси жагынан дал келсе, башкача айтканда, толук аналогия бар болсо, эне тили менен салыштыруунун ролу эмнеде?

2) Эгерде чет тили менен эне тилинин грамматикалык өзгөчөлүктөрү бир аз дал келсе, башкача айтканда, толук эмес аналогия бар болсо, эне тил менен салыштыруунун ролу эмнеде?

3) Эгерде эне тилинде чет тилиндегидей грамматикалык өзгөчөлүктөр такыр жок болсо, эне тили менен салыштыруунун ролу эмнеде?

Англис тилинин “Present Indefinite” чактык формасы кыргыз тилинин “Адат учур чак” мезгилине мааниси жагынан окшош. Бул чактык формалардын жай сүйлөмдөрү чет тилинде да, эне тилинде да суффиксттин жардамы менен түзүлөт.

Мисалы: He works at school. Ал мектепте иштейт.

Ошол эле учурда бул чактык формалардын суроолуу жана тангыч түрлөрү ар кандай болуп түзүлөт. Англис тилинде аналитикалык жол менен түзүлөт, Present Indefinite do, does жардамчы этиштер менен, ал эми кыргыз тилинде синтетикалык жол менен суффиксттин жардамы менен түзүлөт.

Мисалы: I don't play the piano. Мен пианинодо ойнобойм.

Does he go to the school? Ал мектепке барабы?

Салыштырууну качан колдонуу керек? Сабактын башындабы, түшүндүрүүдөбү, бышыктоодобу же аягындабы деген суроолорго мындай деген жыйынтык чыгарсак болот, салыштырууну керектүү, чектелүү жерлерде гана колдонсо болот.

Англис тилинде белгисиз учур чакты кыргыз тилиндеги учур чак менен салыштыруу.

Кыргыз тилинде учур чак адат учур чак жана мезгил учур чак болуп экиге бөлүнөт. Адат учур чак дайыма болуп туруучу кыймыл-аракетти билдирет. Мезгил учур чак кыймыл-аракеттин азыр болуп жаткандыгын билдирет.

Сүйлөө кебинин жөндөмдүүлүгүн жогорулатуучу көнүгүүлөр.

Present Indefinite Tense ти окуучулар сүйлөө кебинде колдонуш үчүн анын маанисин билиш керек, түзүлүш формасын жаттоо керек жана аны жашоо кебинде колдонуусу керек.

Кандайдыр бир текстти окуп түшүнүү үчүн берилген грамматикалык форманы түшүнүү керек жана аны тексттен ажырата, тааный билүү керек.

Демек, окууда, айтууда грамматикалык теманын формасын, маанисин билүү керек.

а) Окуучу эмне жөнүндө айтаарын так билиши керек.

б) Англис тилинде окуучу оюн кандай жол жана кандай каражаттары менен берүү керек. Мында окуучу кыргыз тилиндеги тигил же бул грамматикалык форма англис тилинде кандай берилиш керек экендигин эстеши керек.

Окутуунун максатына жараша англис тилиндеги грамматикалык кубулуш, грамматикалык материалды түшүндүрүү эки багытта жүрөт: репродуктивдүү жана рецептивдүү, булар теманы түшүндүрүүдө жана бышыктоодо колдонулат.

Грамматикалык материалды түшүндүрүүдө рецептивдуу шартта кабыл алууда колдонулат, түшүндүрүү жана бышыктоо процесстери сөзсүз түрдө ушул багыттарда жүрүшү керек: окуучуларга берилген грамматикалык форманын кандай мааниси түшүндүрө тургандыгын жана түзүлүш формасын түшүндүрүү керек. Ал эми грамматикалык форманы түшүндүрүүдө жана бышыктоодо репродуктивдүү шартта болушу керек. Бул берилген грамматикалык форманын маанисин түшүнүү жана аны англис тилинде берилиши.

Грамматикалык материалды түшүндүрүү репродуктивдуу жана рецептивдүү багытта жүрүшү керек. Мында көнүгүүлөрдүн мүнөзүнө жана берилишине көз каранды. Демек, түшүндүрүүдө мугалим окуучуларга көнүгүүлөрдү аткарууга жардам берүүсү керек.

Кандайдыр бир грамматикалык форманы кепте колдонууда анын колдонуу эрежесин билүү керек, окуучулар аны инструкция катары колдонушу керек, бул болсо теманын эрежесин терең түшүнүүгө, ой жүгүртүүсүн жогорулатууга жардам берет.

Англис тилиндеги грамматикалык формаларды таблицалардын негизинде үйрөнүү төмөндөгүдөй жыйынтыктарды алып келет:

1) Окуучулар берилген грамматикалык форманы белгилүү сандагы кептик бирдиктер менен чогуу үйрөнө алышат.

2) Кыска убакыттын ичинде этиштин башка чактык формаларынан ажыратып, тааный алышат.

3) Ушул сыяктуу таблицалар менен үйрөтүү окуучуларды өз алдынча болууга, тигил же бул окуяны, ситуацияны айтып берүүгө жардам берет.

Түшүндүрүүдөн кийин мугалим тарабынан конкреттүү тапшырмалар берилиши керек. Мисалы, (PIT) түшүндүргөндөн кийин окуучуларга төмөндөгүдөй тапшырмаларды берсе болот (өзүнөрчө ангеме түзгүлө, досонар, аганар, иниңер, эжеңер, атаңар ж.б. дайыма эмне кылышат, күндө, дем алыш күндөрү, мектепте, үйдө ж.б. жерлерде).

Демек, ушул сыяктуу көнүгүүлөрдү аткаруу менен окуучулар берилген грамматикалык форманы өздөрүнчө оозеки кебинде колдоно алышат.

Англис тилинин чактык формаларын терең түшүнүү үчүн жана аны оозеки кепте колдонуу үчүн биз окутуунун төмөнкү процесстерине токтолушубуз керек.

1) Түшүндүрүү кандайдыр бир кыймыл-аракетти аткарууда инструкция катары колдонулуш керек. Мунун негизинде эне тили менен англис тилин салыштыруу керек.

2) Грамматикалык форманы түшүндүргөндөн кийин окуучуларга сөзсүз түрдө бышыктоочу көнүгүүлөрдү бериш керек.

3) Грамматикалык форманы автоматташтыруудан кийин окуучулар берилген форманы практикалап, оозеки кебинде колдонушу керек.

Ката кетирүүнүн негизги себептери төмөндөгүлөр:

1) Эреженин репродуктивдуу өздөштүрүлбөгөндүгү.

2) Берилген чактык форманын сүйлөө кебинде же бышыктоодо көнүгүүлөрдүн жоктугу.

3) Бышыктоодо оозеки сүйлөөнүн жоктугу, бул болсо өтүлгөн теманы бат унутууга жана өзүнүн эне тилиндеги ыкмаларын колдонууга жол берет.

Репродуктивдуу багытта берилген грамматикалык материалды бекем өздөштүрүү бир гана автоматташтырууда жана андан ары кептик көнүгүүлөр болгондо гана иш жүзүнө ашат.

1) Англис тилиндеги чактык форманы бышыктоодо репродуктивдуу багыттагы көнүгүүлөр деп төмөнкүлөрдү айтабыз.

А) Таблица түрүндөгү көнүгүүлөр.

Б) Өз алдынча түзүүчү сүйлөмдөр жана башка ангемеге түзүүчү көнүгүүлөр.

4) Төмөндөгүдөй атап өткөн көнүгүүлөр бекем өздөштүрүүгө жана англис тилинин грамматикалык формасын сүйлөө кебинде колдонууга толук жетиштүү.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдөн кийин төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарсак болот.

1) Англис тили менен кыргыз тилинин учур чактык формалары көп убакта мааниси жагынан окшош жана окуучулар тарабынан теманы түшүнүү анчалык деле кыйынчылыкка турбайт. Ошол эле учурда англис тили менен кыргыз тилинин түзүлүш формалары айырмаланып турат.

Ошондуктан кыргыз тилдүү окуучулардан бул (PIT) грамматикалык форманы түшүнүү кошумча аракеттерди талап кылат.

2) Эки тилдеги чактык форманы салыштыруу анализин жүргүзүүнүн негизинде жана кыргыз тилдүү окуучулардын каталарын анализдөөдө төмөндөгүдөй методикалык жыйынтыктарды чыгарсак болот.

А) англис тилиндеги жана кыргыз тилиндеги этиштердин чактык формаларын салыштыруу кыргыз тилдүү окуучулардын англис тилиндеги чактык форманы туура кабыл алуусун, каталарды ондоого жардам берет.

Б) Ушул метод менен өтүүдө кыргыз тилдүү окуучулар тексттерди окууда, берилген чактык форманы оозеки кебинде колдонууда көп кыйынчылыктарга ээ болушпайт.

**Ушул теманы бышыктоо үчүн төмөндөгүдөй көнүгүүлөрдү аткарса болот.
Снежный ком.**

Биринчи оюнчу кыска 3-4 сөздөн турган фраза айтат.

Мисалы, John eats apples.

Экинчиси фразага бир сөз кошуш керек.

Мисалы, John eats sweet apples.

Кезеги менен оюнчулар ушундай кылып кете беришет. Ким фразаны толуктай албаса же унутуп калса, ал окуучу оюндан чыгат.

«Дүкөн» оюну.

Оюндун шарты: Мугалим – сатуучу, балдар - сатып алуучу.

Ар бир окуучу столдо турган оюнчуктардын жанына келип минтип айтышат

Hello, Can I have a.....?

Teacher: Yes, please.

Children: Thank you. I have got a....I like to play with.....Бардык окуучулар катышып бүткөндөн кийин бир окуучу ар бир катардан чыгып, кимде кандай оюнчук бар экенин айтыш керек.

Мисалы: Asan has a.....Masha has got a....

“Бул эмне жаныбар» оюну.

Мугалим үнүн чыгарып окуйт.

1. It is a domestic animal. It likes fish(a cat).

2. It is a wild animal. It likes bananas(a monkey)

3. It is a big domestic animal. It gives us milk(a cow)

4. This animal lives at home or in the street. It is man's friend(a dog)

Limerics.

My Cat Pit!

I have a cat,

Her name is Pit

And near the fire

She likes to sit.

Each day I bring her

A dish of milk,

And smooth her coat

That shines like silk.

And on my knee

She likes to sit

For Pit loves me

And I love Pit.

I want a monkey (clap,clap)

You want a donkey (clap, clap)

He wants a ball (clap, clap)

She wants a doll (clap, clap)

I have a monkey

You have a donkey

He has a ball

She has a doll.

Our day.

Breakfast in the morning,

Dinner in the day

Tea comes after dinner,
Then comes time to play.
Supper in the evening
When the sky is red,
Then the day is over
And we go to bed.

One, two, three.

One, two, three
Let me see
Who likes coffee,
And who likes tea
One, two, three.

A Family.

Father Duck goes for a swim,
And mother Duck comes out with him
And behind them, clean and trim,
Seven little ducklings swim
Seven little yellow balls
“Quack, quack, quack,” the mother calls.
What a pretty sight they make
Swimming on the sunny lake.

I Fly Like a Bird.

I fly like a bird; I swim like a fish,
I leap like a kangaroo.
I trot like a horse, I run like a hare.
I climb like a snake, I skip like a girl,
I hop like a frog and then
I clap my hands high, I clap my hands low
And begin it all over again

Адабияттар:

1. Турсуналиев. Т. Англис тилинин грамматикасы. - Б: Мектеп, 1988.
2. Турсуналиев. Т. Обучаем английскому глаголу. - Б., 1988.
3. Рогова Г.В., Рожкова Ф.М. Английский язык за два года. - М.: Просвещение, 2003.
4. Clive Oxenden Christina Latham-Koening Paul Selingson “New English File” Elementary OXFORD University Press, 1997.
5. Clive Oxenden Christina Latham-Koening Paul Selingson “New English File” Pre-intermediate OXFORD University Press, 1997.
6. Качалова Грамматика английского языка. - М., 1994.